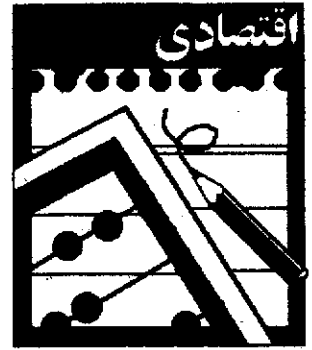

ایران، رشد جمعیت و سال‌های بحرانی

بیستم تیر روز جهانی جمعیت نامیده شده است. از زمان مالتوس تا هم اینک، عده روزافزون نفوس آدمی همواره یکی از دلمشغولی‌های اقتصاددانان، برنامه‌ریزان، جامعه‌شناسان و آینده‌نگران بوده است.

در این دوره نه چندان طولانی، شیوه نگرش اهل علم به موضوع «جمعیت» نسبت به آنچه مالتوس برای اولین بار مطرح کرد تفاوت بسیار بیافته است؛ مالتوس رشد جمعیت بر حسب تضاد هندسی در برابر رشد تولید مواد غذایی بر مبنای تضاد حسابی را اساس فرضیه‌های خود قرار داده بود، اما اکنون جمعیت‌شناسان دهها سرفصل اصلی دیگر را هم در تحقیقات خود پیرامون رشد جمعیت جهان پیش رو دارند.

به عنوان نمونه، اکنون در مقابل کشورهایی که با مشکلات ناشی از رشد انفجارآمیز جمعیت دست به گریبان هستند، در تعدادی از کشورها عوارض رشد تقریباً متوقف شده جمعیت را تحمل می‌کنند. در گروه کشورهای اخیر که توقف رشد جمعیت آنها ناشی از پیشرفت‌های صنعتی، علمی، فرهنگی و امکانات بهداشتی بوده، میانگین سالهای حیات یک فرد بسیار افزایش یافته است، و این افزایش، فشار اقتصادی شدیدی را که از هزینه تأمین نیازهای افراد بااصطلاح بازنشسته (و از بازار کار خارج شده) ناشی می‌شود، به این کشورها وارد می‌کند.

در کشورهایی هم که با رشد شدید جمعیت مواجه هستند مشکلات متنوع و گوناگون است.

تعدادی از این کشورها که دارای منابع اولیه قابل صدور یا امکانات کشاورزی و آب و هوای مناسب هستند، جمعیت زیاد هنوز به بروز بحران‌های عمیق منجر نشده است، اما در کشورهای فاقد منابع طبیعی و مواد اولیه قابل صدور، افزایش بی‌رویه جمعیت هم اینک به مراحل بحرانی رسیده است.

از سوی دیگر، کنترل جمعیت در کشورهای رو به توسعه به مفهوم این نیست که نیازهای جمعیت کنترل شده همواره در جهت کاهش حرکت می‌کند، بلکه مواردی پیش می‌آید که کنترل جمعیت بخشی از حوائج این قبیل جوامع را به نحوی غیرقابل باور افزایش می‌دهد. به عنوان یک نمونه تحقیق جامعی که یک استاد جمعیت‌شناس ایرانی (دکتر حبیب‌الله زنجانی) انجام داده، نشان می‌دهد موفقیت در اجرای برنامه کنترل جمعیت به معنای نیاز به تعداد بیشتری واحد مسکونی است. در بخشی از این تحقیق آمده است:

یکی از پیامدهای مهم سیاستهای کنترل موالید کوچکتر شدن ابعاد خانوار و در نتیجه افزایش تعداد خانوارهاست. همین امر نیاز به مسکن را تشدید می‌کند و اثر آن را در درازمدت بسیار چشمگیر می‌سازد و این نکته‌ای است که کمتر مورد عنایت قرار می‌گیرد و در این میان افزایش نسبت شهرنشینی نیز بعد خانوار در کل جامعه را تقابل داده و بر سرعت آن می‌افزاید.

[علاقتمندان به دسترسی به اطلاعات این تحقیق می‌توانند به اصل آن که از مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری وزارت مسکن قابل دریافت است، مراجعه کنند.]

ده سال بحرانی برای ایران

مطالعات جمعیت‌شناسی نشان می‌دهد میزان زاد و ولد در ایران طی دهه ۱۳۵۵ - ۱۳۶۵ به نحو سرسام‌آوری افزایش یافته است.

میزان این افزایش تا بدان حد بوده که ایران را به عنوان کشوری شاخص درآورد که دارای بیشترین جمعیت جوان است. رشد روزافزون عده افراد واجب‌التعلیم در سالهای اخیر و فشاری که بر بودجه

آموزشی کشور وارد آمده، یکی از نخستین عوارض این رشد سرسام‌آور بوده است، اما اینک موالید آن سالها وارد مرحله‌ای از زندگی می‌شوند که نیازهای متعددی را می‌طلبند.

افرادی که در سال ۱۳۵۵ به دنیا آمده‌اند اینک وارد بیستمین سال زندگی خود می‌شوند. این افراد کار می‌خواهند، باید ازدواج کنند، و برای تشکیل خانواده نیاز به مسکن دارند. در چشم بر هم زدنی همین افراد صاحب فرزندان می‌شوند که آنها نیز نیازهایی مختلف (بهداشت، درمان و...) دارند. این قاعده در مورد متولدین سالهای ۱۳۵۶ - ۱۳۵۷ - ۱۳۵۸ و... نیز مصداق دارد.

بنابراین اثرات واقعی رشد لجام‌گسیخته جمعیت ایران در فاصله سالهای ۱۳۵۵ - ۱۳۶۵ اکنون شروع به بروز و ظهور می‌کند و کشور را با مسائل و مشکلات ویژه‌ای مواجه می‌سازد.

از سوی دیگر، علیرغم موفقیت نسبی برنامه کنترل جمعیت در سالهای بعد از ۱۳۶۵، رشد جمعیت ایران چنان است که در خوشبینانه‌ترین فرض ۱۹ سال دیگر (در سال ۱۳۹۳) جمعیت کشور به مرز یکصد و ده میلیون نفر خواهد رسید.

نوزده سال، زمان درازی نیست؛ در همین فاصله کم پنجاه میلیون نفر بر جمعیت کشور افزوده خواهد شد. مسأله اساسی تهیه غذا برای این جمعیت جدید نیست؛ زیرا انسان امروزی علاوه بر غذا نیازهای حیاتی متعدد دیگری دارد که بز خورداری از حداقل آنها لازمه زندگی در قرن معاصر است: بهداشت، تعلیم و تربیت، وسایل لازم برای رفت و آمد، مسکن و...

چنین است که شناخت ابعاد مختلف مسائل ناشی از افزایش نفوس برای ما جنبه حیاتی دارد. از همین رو گروهی از کارشناسان، این مقوله را از دیدگاههای مختلف (چه در سطح ایران و چه در کل جهان) مورد بحث و بررسی قرار داده‌اند که در صفحات آتی ارائه شده است.